

ВСТУП

Пропонована монографія постала як результат роботи відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України над плановою темою «Модернізм в українській літературі ХХ – початку ХХІ ст.: пам'ять, коди, практики». Обрання цієї теми і праця над нею зумовлювалися низкою актуальних та сутнісних питань. Ці питання зроджувалися часом початку 20-х років ХХІ ст. Цей час витворює відповідну перспективу, даючи змогу подивитися на початок та розвиток українського модернізму у ХХ ст. із урахуванням того, що вже було сказано літературознавцями раніше, а також пропонуючи шанс поглянути на пізній український модернізм якщо не в першому наближенні, то в одному із перших. Власне йдеться про осмислення та переосмислення текстів українського модернізму, що є закономірним процесом розвитку історії літератури як галузі літературознавства. Відтак постає можливість, з одного боку, краще зрозуміти сутність такого складного, багатовимірного, динамічного явища, як модернізм, а з іншого – у вже наявному модерному каноні підтвердити одні позиції, спростувати другі й докластися до створення третіх. Згадана часова перспектива задає ще один ракурс. У 90-х роках ХХ ст. в українській літературі з'являється постмодернізм, який доволі швидко стає мейнстримною течією. Відтак постає низка питань. Як письменники модерністи сприйняли появу постмодернізму? Чи вплинув постмодернізм на творчу практику модернізму? Чи має модернізм майбутнє? І якщо так, то які перспективи розвитку постають перед ним у майбутньому? Відповіді на ці запитання допоможуть краще зрозуміти суть модернізму та його певні історико-літературні прояви.

У монографії модернізм розглядається як різностильова мистецька практика, яка виникла в українській літературі наприкінці ХІХ ст. Її ознаками є автономія мистецької творчості, яка передбачає незалежність мистецтва від суспільно-політичних утилітарних цілей та реалізацію власних мистецьких завдань; культ індивідуальності, оригінальності автора й елітарності літературного письма; прагнення вловити і передати в письмі прояви ладу (співвіднесення

ВСТУП

певних елементів позамистецької дійсності); відкидання ідеї *наслідування* дійсності, натомість намагання *виразити* цю дійсність за допомогою умовних форм; увага до нових форм життя і прагнення передати ці форми новими художніми засобами тощо. Унаслідок певних суспільно-політичних обставин, зумовлених тоталітарним контролем з боку радянської влади культурного життя в УРСР, модерна практика розгорталася не як цілісний процес, що розгортається згідно із власними мистецькими законами, а уривчасто, окремими «епізодами». Як результат, український модернізм, на відміну від західноєвропейського, характеризується певними підйомами та спадами, специфічною перервністю у своєму розвитку. Письменники-модерністи в окремих випадках (текстах) зуміли реалізувати свої мистецькі задуми, але загалом їхнє «мовлення» часто переривалося завдяки позалітературним чинникам. Вони нерідко не могли розгорнути свій творчий потенціал сповна. Це зумовлювало ефект недоговорювання того, що задумувалося і що було перервано через суспільно-політичні обставини. А в історико-літературній перспективі – прагнення надолужити те, що було перервано, за інших обставин, представниками вже іншого творчого покоління.

В Україні модернізм, сягнувши чималих філософсько-естетичних здобутків у текстах певних авторів, ніколи не був мейнстрімом у культурному просторі, принаймні він не був таким протягом тривалого часу. Модернізм опонував реалізму, соцреалізму і постмодернізму, які власне і творили основні стильові рухи в українській літературі кінця XIX – початку XXI ст. Проблема опозиційності модернізму домінантним літературним рухам може бути розглянута в контексті елітарного та егалітарного способів письма. Модернізм, завдяки засадничому наголосу на індивідуальному сприйнятті та розумінні, використанню складних способів шифрування мовних повідомлень, «відкритості» тексту, вимагає «зрілого» й компетентного читача. І що більше письменник-модерніст реалізує свої мистецькі інтенції, то складнішим постає його текст і то більше цей текст опиняється на узбіччі загального читацького інтересу. Добре свідчення сказаному – досвід поетів Нью-Йоркської Групи та Київської школи, які творили в умовах вільного західного світу, в одному випадку, і в просторі тоталітарного суспільства – в іншому. Проблема адекватного й компетентного читача є засадничою у процесі рецепції літературного тексту й стосується творів різних

ВСТУП

культурно-історичних періодів та стильових течій, однак у модернізмі ця проблема набуває чи не найбільшої актуальності. Водночас модернізм, попри сповідувану елітарність, не твориться як замкнута система. Він, як вже було зазначено, реагує на інші культурно-естетичні пропозиції та інакший художній досвід.

Перші монографічні праці про український модернізм Соломії Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі» (1997) й Тамари Гундорової «Проявлення слова. Дискурс раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація» (1997), як і згодом, наприклад, монографія Віри Агеєвої «Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму» (2003), заокреслили тенденцію виразного акцентування на тому новому, що в ідейному та естетичному вимірах було привнесено в українську літературу письменниками-модерністами. Водночас постали питання: на підставі чого творилися модерні експерименти, який «матеріал» використовували письменники у своїх пошуках, що становить бекграунд у цьому типі творчості? У монографіях Ярослава Поліщука «Міфологічний горизонт українського модернізму» (1998), Володимира Моренця «Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща» (2002), Наталії Шумило «Під знаком національної самотності. Українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – поч. ХХ ст.» (2003) та ін. це питання осмислювалося в такій чи такій перспективі. У пропонованій монографії здійснюється спроба окреслити певні культурні *коди*, які так чи так проявляються в модерному письмі і значною мірою визначають постання та розвиток цього письма. Ба більше, ці коди у своїй мовно-стильовій конфігурації можна побачити в попередніх історико-культурних періодах українського письменства. Йдеться про певні універсалії, які відображають екзистенційні та мистецькі потреби людини і які видозмінюються у своєму формальному вияві, але не в суті. Також авторський колектив ставив собі завдання: простежити, як працює і проявляє себе пам'ять у зверненні на нові форми життя модерної творчості.

До роботи над означеною темою з доброї волі долучилися також старший науковий співробітник відділу нової історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Роман Голик, старший науковий співробітник відділу літературного процесу та компаративістики Інституту Івана Франка НАН України Ігор Котик,

ВСТУП

старший науковий співробітник відділу шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Роксана Харчук, а також професор Інституту славістики Віденського університету Стефан Сімонек. Переклад українською його розвідки здійснив старший науковий співробітник відділу української літератури Тимофій Гаврилів. Згаданим дослідникам та перекладачеві висловлюємо окрему подяку. Щиро вдячні всім авторам, а також тим, хто в процесі формування та виходу цієї книжки доклався до її появи, й особливо літературній редакторці Ірині Стецик за доброзичливу та професійну вичитку нашої колективної праці.